

begyűjtött anyaga. Hiánypótló gyűjtés ez. További kutatások elindítójaként kezelhetjük az oromi szélmalom szokíncséről és a sztapári, valamint a monostori temetők faragott sírjeleiről írt résztanulmányokat is.

Tárgyi néprajzunk sok adattal kitaruló könyvét tartjuk a kezünkben. Benne a szerző a résztanulmányoktól a komplex problémafelvetésig ívelő skálán mozog. Az utóbbiakat tartjuk értékes adalékoknak a néprajzi körökben is nehezen megválasztott problémák újraértékeléséhez. A vajdasági alföldi (pannon) házról írt első két tanulmány problémafelvetése néprajzunk értékes tanulmányává emeli ezt a könyvet.

HARKAI Imre

VÁRAKOZÁS A REGÉNYRE

Nádas Péter: *Esszék*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995

Nádas Péter gazdag prózaírói múltra tekinthet vissza, új esszékötete tizenharmadik a sorban, intenzíven jelen van hát irodalmunkban, nem kevéssé köszönhetően a Jelenkor Kiadónak, amely a szerző életműsorozatának kiadására vállalkozott a közelmúltban. Nádas Péter ébren tartja olvasóit, táplálja bennük a hitet, hogy az esszék, az újrakiadások és a válogatások után majd a regényolvasói elvárások régen óhajtott kielégülését is nyújtja. Ám várhatunk-e el olyat, amit a prózaíró maga sem tisztázott pontosan, aki nem tesz értékkülönbséget esszé és regény között, akinek az a véleménye, hogy irodalmunk elmúlt 40–50 esztendejében születtek ugyan nagy regények, de nagy regényírói életművek nem. Egészen konkrétan: Nádas esszéi a regényíró válságtermékei-e, készülődések-e egy újabb nagyszabású szépprózai műre, netán eszközeinek új csatasorba állításai, vagy egészen egyszerűen egy sokoldalú prózaíróról van ismét szó, aki a regények mellett esszékkel is kísérletezik?

Esszéekkel először az *Emlékiratok könyve* (1986) megírásának egyik szünetében jelentkezett (*Nézőtér*, 1983), színházi jegyzeteket ír szorosan kapcsolódva drámaírói felfutásához (*Szintér*, 1982), ami szintén belefért terjedelmesebbik regénye megírásának tíz esztendejébe. Mégsem mondhatjuk teljes joggal, hogy színházi esszéi, netán drámái a regényíró afféle pihenői lennének, mint ahogy a *Játéktér* (1988) sem időnyerés a regényírásra, hanem a maga nemében a magyar esszéirodalom reprezentáns darabja. Van tehát egy jelentős szépprózai vonulat, és vannak az esszék, hol párhuzamosan, hol egymás kiegészítéseiként, attól függően, hogy milyen nézőpontot választunk magunknak, de mindenképpen vitára ösztönözden, melyet vagy eldönt majd Nádas megírandó legújabb könyve, vagy sem. Esszé lesz? Regény lesz?

Ez az állandó perlekedésem egy létező vagy nem létező instanciával abból a megszál-lottságomból eredeztethető, hogy Nádas Péter életművét a kiteljesedés egyetlen centrum körüli mozgásaként látom érvényesülni; könyveinek motívumait és emblémait egy hatalmas diagonálison látom elrendeződni. Különösen az *Emlékiratok* ... utáni kötetekben (*Játéktér*, 1988; *Évkönyv*, 1989; *Az égi és a földi szerelemről*, 1991; *Párbeszéd*, 1992; *Talált celli*, 1992) tapasztalhatni nagyfokú koncentrátságot, egyféle összegezésre, számvetésre való irányultságot, egy nagyszabású készülődést a továbbléésre. S miközben ezekben a könyvekben számot vet eddigi poétikai eredményeivel, és leszámol a nagy korfordulók

(56, 68, 89) nehézségeivel, nyelve ismét fejtöltődik, ahogy mondják, íze-búze lesz. Egy „klasszikus” nagyregény után nem is indulhat más irányba, kristályosan csiszolt mondatainak életre van szüksége.

Nádas Péter új kötete egy-két frissebb darab kivételével válogatás az elmúlt tíz-egy-néhány évben kiadott esszéiből, azok keresztmetszetét adja. Ami eddig járulékos volt, ebben a könyvben most autonómmá rendeződik: nem szépprózájának jobb megértéséhez keresünk hát benne fogódzókat, hanem a gondolkodó Nádas Péter arcéltre vagyunk kíváncsiak, válogatásának intenciója az érdekes. Az *Esszék* tengelyét a *Hazatérés*, a *Mélabú* és a *Helen* című frások képezik, melyet a tartalomjegyzék beosztása is jól tükröz: ha egy függőleges vonalat húzunk a 18 címen keresztül, a tengelyhez legközelebb ezek a nagyszék állnak. A *Mélabú* és a *Hazatérés* igen, de miért pont a *Helen* vagy az ehhez tematikusan szorosan kapcsolódó *Szegény, szegény Sascha Andersonunk?* Más szóval hogyan fér meg jól műelemzés, ars poetica a politikai helyzetvizsgálattal? Amikor egyik hasonló ajánlatomat benyújtottam egy, a szakmám számára fontos instanciához a kérdésre még nem tudtam, nem tudhattam a feleletet. Akkori szelektálásomat az ars poeticusság szempontjai határozták meg, az önértelmezés poétikai vonatkozásait próbáltam rögzíteni, esztétikailag érvényesíteni. Nádas esszéinek önértelmezése lenyűgöző. Nem hagy reflektálatlanul egyetlen poétikai kérdést sem, íróhoz illően tematizálja, vagy megfordítva, a témából absztrahálja azokat. Nála a világismeretet nehéz elkülöníteni az önismerettől. Ha magába néz, poétikát ír, a poétikai kérdéseket pedig egzisztenciálisan éli át. Prózaelmélete életfilozófia is egyben. A *Helen* című nagyszék az első nagy elrugaskodás stilisztikájának poétikai „bilincseitől”, miközben gondolkodásának körei változatlanok. Továbbra is az önértelmezés érdekli, de már a politika, a nemzet, az európaiság szélesebb horizontjában. S mintha ez visszafelé az egész kötetre is érvényes lenne, régi frásainak új fénye is innen eredeztethető. Lám, most Nádas két „mesé”-je is milyen organikusan illik az esszék közé. A *Mese a tűzről és a tudásról*, valamint a *Mese az elcserélt kiskirályokról* és az őrangyalokról Nádas Péter eleddig szunnyadó iróniáját hozza a felszínre, művészetének középpontjában lappangó nyelv- és társadalombírálatát tematizálja felszabadító humorú példázatokban. Hogy erre az oldottságra mennyire szüksége lenne, már pályája korai szakaszában érzékeli a szerző, amikor választott hagyományát az akkor induló Esterházy prózaművészetével veti egybe: „Irodalmi vonzalmainak meglehetősen vaskos a hátterük. Thomas Mann az utolsó, aki mindazt, amit európai kultúrának nevezünk, egységként, zárt formaként értelmezi.

S akinek nem áll módjában nyitottnak lenni, az a zárt formára vágyik. Akinek csak részleteiben van módja megélni önmagát, mert *szabadsága érdekében* bizonyos dolgokról *eleve le kell mondania*, sóvárog az egység után.

Joyce művében az európai kultúra abban a pillanatban látható, amikor irtózatossá robajjal hullik, omlik szerteszét, s csak a törmelék, a romok utalnak arra, hogy mindez valaha, ha egyáltalán, egységes egységként működött.

Thomas Mann a zárt forma, James Joyce a nyitott forma apostola.

Thomas Mann a hit mitikusa, s ezért olyan komoly, James Joyce a hitetlenség mitikusa, ezért olyan derűs (. . .) Esterházy első két könyvének mondataiban az csapott meg, ami belőlem, s nyugodtan mondhatom, hogy belőlünk hiányzik. Ezeknek a mondatoknak nem kell senkitől kikényszeríteniük a szabadságukat . . .”

Nádas Péternek a mondataiért vívott szabadságharcáról többen írtak már, a szerző is permanensen erről beszél, magam is a mondatért, a mondhatóért folytatott nagyszabású

élethalálharcnak tartom az immár harmincéves életművet. Legutóbb Földényi F. László sommázta Nádas esszéprójájának a mondattanát (*Nádas Péter mondatai*, Élet és Irodalom, 1995. június 2.). Földényi szövegében engem azok a sorok ragadtak meg, melyek ellenállnak minden rendszerteremtő, mondjuk ki, totalizáló interpretációnak, mégis összegzőek: „Sokan keresték már az egységet és az azonosságot. Nagy károkat okoztak vele. Nádasnak azonban semmi köze a dogmatikusokhoz, rendszerteremtőkhöz, a valáslalapítókhöz. Ellenkezőleg: a rendszerek és a szerepek, a viselkedési sztereotípiák és az elfojtott indulathalmazok leleplezésével a rendszerekből és a személytelen (azaz a semmire nem kötelező) dogmákból igyekszik kimenekíteni a személyest, azt, ami valóban egységes, mivel csak egyes szám első személyében tud megszólalni . . .”

PISZÁR Ágnes

EMMI, SZILVIA, MARIANN, KARCSI MEG ILYENEK

Hazai Attila: *Szilvia szüzessége*. József Attila Kör–Balassi Kiadó, 1995

(helyezze magát kényelembé)

Hazai Attila könyve – a JAK-füzetek 80. darabjaként megjelent *Szilvia szüzessége* – különös figyelemmel fordul olvasói felé. Ha az ár, a kiadó, a fülszöveg, a külön köszönetek (a sorrend persze tetszőlegesen variálható, kihagyható) elolvasása után, a könyv elején (hol is kezdhetnének máshol) kezdünk a huszonnyolc történet olvasásába, akkor először is egy felszólításba/figyelmeztetésbe/parancsba/kérésbe/utasításba ütközünk: helyezzük magunkat kényelembé. S ha engedelmesebbek a felszólításnak – noha például Bernhard éppen a legkényelmetlenebb széken való olvasás mellett tette le a garasát – s így kezdünk a könyv fölfedezésének kalandjába, pár történet után újabb felszólítások jönnek: most igyunk valamit, hallgassunk zenét, kávézzunk, cigarettázzunk, hívjunk fel valakit, gyűjtünk fényt(!), s a fürdés is ajánlatos.

Nos – gondolom –, ha követni akarjuk a szöveg utasításait, s recenzióíróként ez az egyik legfontosabb feladatunk, kutyakötelességünk ezen utasításokat betartani (bevallom én [sem] tartottam be mindet: pl. nem volt telefon a közelben). De a recenziói felelősségtudat mellett azért más is megfordult a fejemben. Hogy ez a neoavantgárd gag talán elsősorban nem is a minél kényelmesebb/élvezetesebb olvasás miatt van jelen, nem a mi kényelmünk miatt, hanem talán sokkal inkább azért, hogy felhívja a figyelmünket a számunkra (még) fölösleges irányításra (hiszen tudjuk mi, hogy hány cigaretta kell egy könyv olvasása közben), hogy fokozottabban figyeljünk az irányítottásra, mely a Hazai-szövegek hőseit körülvevő urbanizált légkört is jellemzi. Persze, ha egy lendülettel akarunk a szövegek közül a friss levegőre jutni („*Szellőztessen!*”), azt legkönnyebben úgy tehetjük meg, ha nem megyünk át a pirosra (hiszen „*egy zöld jelzéssel az egész komplexumot meg lehet kerülni*”), ha figyelembé vesszük a jelzőlámpákat. De azért más is van. Mert ha már beverekedtük magunkat a szövegek közé, szeretnénk ott el is időzni, kontemplálni ezen-azon, s erre kiváló alkalom egy plusz cigaretta, plusz kávé. És, valljuk be, hogy nem mindig akkor jó nekünk rágyújtani, amikor arra lehetőségünk van, nem mindig akkor a legjobb ebédelni, amikor ebédidő van. S valahogy így vannak ezzel Hazai hősei is.